

ӘОЖ 81'1-027.21

Ашраф Мохамед Аттия¹, *Р.С. Ескентаева²¹Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ.
Айн-Шамс университеті, славян тілдері кафедрасы, Египет, Каир қ.²Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ.
*E-mail: roza.esk@mail.ru**Зоонимдер – негізгі лингвомәдени бірліктер
(араб және қазақ теңеу материалдары негізінде)**

Бұл мақала араб және қазақ тілдерінде адамды сипаттайтын зоонимдердің ауыспалы мағынада қолданудағы мәселелерге арналған. Мақалада екі тілдегі зоонимдермен жасалған теңеулердің лингвомәдени аспектілері зерттеледі. Адамды жануар атауымен теңеуде пайда болған зоонимдердің әртүрлі мағыналары көрсетіледі. Талдау жасалған екі тілдегі бір зоонимнің ауыспалы мағынада қолданылуындағы мәдениеттанулық ұқсастықтары мен ерекшеліктері, сондай-ақ олардың қаншалықты дәрежеде ұқсас немесе ерекше екендігі ашық көрсетіледі. Бұндай талдау лингвомәдениеттану, лингвоелтану және салыстырмалы лингвистика салаларындағы мамандарға қызығушылық тудырады.

Түйін сөздер: зооним, салыстырмалы орам, сөз мағынасының компонентті анализі, араб тілі, теңеу, лингвомәдени талдау, салыстырмалы лингвистика.

М.А. Ашраф, Р.С. Ескентаева

**Зоонимы как основные лингвокультурологические единицы
(на материале арабских и казахских сравнений)**

Статья посвящается проблеме переносных значений зоонимов, описывающих человека в арабском и казахском языках. Исследуются лингвокультурологические аспекты сравнительных оборотов с употреблением зоонимов в двух языках. Показываются различные значения зоонимов, которые появляются при сравнении человека с животным. Раскрываются культурологические сходства и различия в переносном употреблении одного и того же зоонима в двух анализируемых языках, а также степени такого сходства или различия. Такой анализ будет интересен специалистам в области лингвокультурологии, лингвострановедения и сравнительной лингвистики.

Ключевые слова: зооним, сравнительный оборот, компонентный анализ значения слова, арабский язык, лингвокультурологический анализ, сравнительная лингвистика.

M.A. Ashraf, R.S. Yeskentayeva

**Names of animals as the main unit of linguacultural
(on the basis of Arab and Kazakh comparisons)**

The article is devoted to the problem of portable zoonym values describing the rights in the Arab and Kazakh. We investigate linguistic-cultural aspects of the comparative speed with the use zoonym in two languages. Showing different values zoonym that appear when compared with the human animal. Reveal cultural similarities and differences in the metaphorical use of the same names of animals analyzed in two languages, and the extent of the similarities or differences. Such an analysis will be of interest to specialists in the field of linguistics, comparative linguistics.

Keywords: zoonym, comparative turnover; component analysis of the word, Arabic language, linguistic-cultural analysis, comparative linguistics.

Әрбір тілде өзінің сөздіктегі негізгі мағынасынан бөлек, ауыспалы мағынада қолданылатын лексикалық бірліктердің бар екені бәріне мәлім. Осындай ауыспалы мағынада қолданылатын бірліктердің қатарына жануарлар атауларымен, яғни зоонимдермен берілетін теңеулерді жатқызуға болады. Зоонимдік теңеулер әрбір тілде өзінің негізгі, тура мағынасынан бөлек, ауыспалы мағынада қолданылады, бірақ бұл теңеулердің барлығы бірдей сөздіктерде кездесе бермейді. Сондай-ақ, бұл мағыналар жануарлардың образдық сипаттамасын немесе жануардың образды метафоралық компонент мағынасын береді.

Соңғы жылдары сөздің лексикалық мағынасының компоненттерін бөліп қарау мәселесі көптеген лингвист-ғалымдардың назарын аударып отыр. Бұл мәселемен, ең алдымен, И.В. Арнольд, Б.П. Головин, С.Д. Кацнельсон, В.И. Комиссаров, Н.Г. Комлев, А.А. Леонтьев, И.А. Стернин, А.А. Уфимцева және т.б. айналысқан.

И.А. Стерниннің пікірінше, семантикалық компонент «лексикалық мағынаның бір бөлігін, басқа мағыналарына қарағанда аздауын білдіреді» [5, 40]. Сөздің лексикалық мазмұнын дәстүрлі түрде келесі негізгі компоненттерге бөледі:

- 1) денонативті;
- 2) сигнификативті;
- 3) синтагматикалық;
- 4) коннатативті;
- 5) ұлттық-мәдени;
- 6) лингвоелтанулық;
- 7) стилистикалық;
- 8) прагматикалық;
- 9) эмпирикалық;
- 10) эмоционалды және т.б.

Сонымен қатар сөз мағынасының негізіне кіретін компоненттер оның әртүрлі қырларын, тіл жүйесіндегі бейнесін айқындайтынын ерекше атап өту қажет. Бұл компоненттер И.А. Стерниннің айтуынша, мағынаның тұтастығын бұзбайды, өйткені «олар мағынаны құрап, оның бірыңғай құрылымына толығымен кіреді» [5, 52].

Жоғарыда айтылып кеткендей, зоонимдер мағынасының образды компоненттері теңеу мағынасын беретін сөз тіркестерде, яғни салыстырмалы орамдарда кездеседі. Дәл осындай теңеуде мағынаның образды компоненті алдыңғы қатарға шығады.

Адамды жануарлар атауына теңеу көптеген халықтар мәдениетінде, тілінде кең тараған. Біздің мақаламызда араб тіліндегі зоонимдер қазақ тілімен салғастырыла отырып, олардың лингвомәдени ерекшеліктері зерттеледі. Бұл талдау жануарлар атауларымен жасалған теңеулерден тұратын тіркестер негізінде жасалады.

Бұндай материал араб және қазақ тілдеріндегі зоонимдердің образды қолданылуындағы бірдей денонативті мағынадағы ұқсастықтары мен ерекшеліктерінің қандай дәрежеде екенін белгілеу үшін, салыстырып отырған тілдердегі образды параллельдердің бар болуын, жан-жақты және арнайы дифференциалды белгіні анықтап, лексикалық топтың образды қолданылуын көрсетеді.

Ерекше айта кететін бір жайт, бұндай талдау екі мәдениеттің, әсіресе қазақ мәдениеті өкілдері үшін өзекті болып табылады. Өйткені бүгінгі таңда қазақ тілінде жануар атауларымен жасалатын теңеуге байланысты ғылыми еңбектер басқа тілдермен салыстырғанда жоқтың қасы. Теңеуге байланысты бір ғана Т. Қоңыровтың «Теңеулер табиғаты» атты ғылыми еңбегін атап айтуға болады.

Лингвистикалық ғылымда «Теңеу» терминіне анықтама бергенде әртүрлі пікірлер кездеседі. В.М. Мокиенконың пікірінше, «Теңеу – қоршаған болмысқа тек атау беру тәсілі емес, сонымен қатар оларға баға беретін айқын тәсіл. Ол адамды, табиғат құбылыстарын және күнделікті жағдайды экспрессивті, көрнекі, образды түрде сипаттайды» [4, 3]. Қазақ лингвисті Т. Қоңыров теңеуге былай деп анықтама береді: «Теңеу дегеніміз – ұқсас, ортақ белгілердің негізінде бір затты екінші затқа салыстыру арқылы сипатталушы нәрсенің бейнелік, көркемдік, эмоционалды-экспрессивтік сапасын күшейтетін, сол нәрсені жаңа қырынан, поэтикалық қырынан танытатын әрі стильдік тәсіл, әрі таным құралы» [2, 8].

Ал араб тілінде теңеуге төмендегідей анықтама береді:

"بيان أن شيئاً أو أشياء شاركت غيرها في صفة أو أكثر، بأداة هي الكاف أو نحوها ملفوظة أو ملحوظة"

Теңеу – бір немесе одан да көп заттың бір немесе бірнеше белгісі, сапасы, сипаты бойынша сәйкестігін көрсетеді. Бұндай жағдайда "ك" (сияқты) немесе осыған ұқсас айқын немесе айқын көрінбейтін шылаулар қолданылады [7, 20].

Ескеретін бір жайт, зоонимдердің ауыспалы мағынасы тек экстралингвистикалық бағдардан – мәдени-тарихи және әлеуметтік факторлардан ғана құрылмайды. Олар өздерінің табиғаты мен дәрежесіне сәйкес лингвистикалық белгі болып табылады және зооним сөздердің семантикалық нұсқалары сияқты өмір сүреді. Мысалы, **خروف (қой)** (жануардың атауы) және **خروف (қой)** (адам туралы), **ديك (әтеу)** (құс атауы) және **ديك (әтеу)** (адам туралы).

Адамды жануар атауымен теңеу әрбір тілде ерекше болып келеді. Қандай да бір жануар туралы түсінік әрбір тілдік ортада өзінше қабылданады. Мысалы, араб тілінде «қатты жылаған адамды» **بيكسي مثسل التماسيح** (**қолтырауындай жылау**), яғни **қолтырауын зоонимін қолданса, қазақ тілінде бота** зоонимі қолданылып, **ботадай боздау** (еніреді, ағыл-тегіл көзінің жасын бұлады) деген теңеумен беріледі. Сондай-ақ **تغلب (түлкі)** зоонимі екі тілде де қу адамды сипаттау үшін қолданылады: араб.: **ماكر مثل التغلب** (түлкідей қу) және қазақ.: **түлкідей қу**.

Сонымен қатар араб мәдениетінде **حرباء (хамелеон)** зоонимі «құбылмалы, тұрақсыз адам» мағынасында қолданылады. Ал бұл зооним қазақ тілінде мүлдем кездеспейді. Бұл ұқсастықтар мен ерекшеліктердің басты себебі – араб және қазақ халықтарының мәдени-тарихи мұрасына және географиялық орналасуына, табиғатының ерекшелігіне байланысты болып келеді.

Зооним сөздердің ауыспалы мағынасын талдағанда, бұл сөздердің лексикографиялық мәселесі ерекше қиындық тудырады. Өйткені зооним сөз тілде екі лексико-семантикалық нұсқауда (жануар атауы және адамды жануар атауымен теңеуде) қолданылады. Бірақ бұлардың екеуі бірдей сөздіктерде кездесе бермейді. Әдетте көп қолданылатын, тұрақты теңеу болып қалыптасқан метафоралық мағыналар ғана қолданылады. Бұл жағдайда осы мағыналар айқындалып, зоонимнің тұрақты ауыспалы мағынасын береді. Екі тілде де сөздікте кездеспейтін, бірақ ауызекі тілде қолданылатын теңеулер баршылық. Мысалы, араб ауызекі тілінде «مثل الفرس» (ат сияқты), «ضحيم مثل الثور» (өгіздей үлкен) теңеулер қолданылады. Біріншісі «сымбатты, бәденді әйел», екіншісі «денесі үлкен, сүйкімсіз адам» мағыналарында ауызекі тілде қолданылады және бұл теңеулер сөздікте кездеспейді. Қазақ тіліндегі ұқсас теңеулерге тоқталатын болсақ, «еліктің лағындай» – әдемі, сүйкімді қыз

мағынасында, «шошқадай» – денесі үлкен, өте толық, жағымсыз адам мағынасында қолданылады.

Араб және қазақ тілдеріндегі зооморфтық теңеулер құрамындағы образды мағыналарды салғастыру олардың саны (образды компоненттер саны) және сапасы (образды компоненттердің мағынасы) бойынша түрленіп тұратындығын көрсетеді. Яғни бір зооним екі тілде образды компоненттер саны және/ немесе мағынасы жағынан әртүрлі теңеуге ие болады. Мысалы, **араб тілінде -ثعبان** (жылан) зоонимі 7 түрлі теңеуде қолданылады:

(1) أروى من حية – عن الشخص الذي لا يعطش؛ (2) أسمع من حية – عن الشخص قوي السمع؛ (3) أبصر من الحية – عن الشخص حاد البصر؛ (4) أظلم من أفعى – عن الشخص الظالم. الذي يتعدى على حقوق الآخرين؛ (5) أعدى من حية – عن الشخص شديد العدا؛ (6) أعمر من حية – عن الشخص طويل العمر؛ (7) مثل الثعبان (1) – عن الشخص الشرير الذي لا خير منه؛ (ب) عن الشخص الداهي في الأمور، صاحب الخبرة.

Қазақ тілінде осы **-ثعبان** жылан зоонимі адамды сипаттайтын тек екі теңеуде ғана кездеседі және бұл теңеу араб тілінде де бар.

1) Жыландай жек көру – қатты жек көру;
2) Жыландай арбау – алдау, арбау, сиқырлау.

Араб және қазақ зоонимдерінің теңеу құрамындағы саны мен образды компоненттер мағынасының паритеттілігіне қарай зоонимдерді **мәні бірдей паритетті, әртүрлі мәнді паритетті, жартылай паритетті, паритетті емес, нәлдік (мүлдем кездеспейтін) зоонимдер** деп бөлуге болады.

1. Мәні бірдей паритетті зоонимдер – бұл тікелей мағынада, образды компоненттер саны бойынша және салғастырып отырған екі тілдегі зоонимдік теңеулер құрамындағы барлық образдық мағыналары бойынша сәйкес келетін зоонимдер. Мысалы, қазақ тіліндегі **бұлбұл** зоонимі араб тіліндегі эквивалентімен образды компоненттер саны мен мағынасы жағынан сәйкес келеді: қазақ.: **бұлбұлдай тәтті үн** – даусы әуезді, әдемі, ән салатын адам. Араб.: **صوت مثل الببيل – عن الشخص عذب الصوت**

Мәні бірдей паритетті зоонимдер сәйкес зооним сөздердің дифференциалды белгілері екі тілде де бірдей қабылданатындығын және олардың араб және қазақ тілдеріндегі мағыналары бірдей екендігін көрсетеді.

Талдау мәні бірдей паритетті зоонимдер сирек кездесетінін көрсетті, бұл адамды жануар атауларымен теңегенде ұқсастықтарына

қарағанда ерекшеліктерінің көп екендігін дәлелдейді.

2. Әртүрлі мәнді паритетті зоонимдер – бұл тура мағынада сәйкес келетін, араб және қазақ тілдерінде «зоонимдік» компонент саны бірдей, бірақ образды мағынада айырмашылығы бар зоонимдер. Мысалы, араб тіліндегі *ешки* (عذرة) зоонимі араб әдебиетінде саны жағынан бір ғана теңеулік орамда кездеседі – مثل العذرة – عن الرجل ضعيف الشخصية (әлсіз мінезді адам). Қазақ тілінде де «*ешки*» зоонимі бір теңеулік орамда кездеседі, «ешкідей секендеу» – ұшқалақ адам деген мағынада қолданылады. Бірақ бұл теңеулік орам араб тіліндегі мағынасына сәйкес келмейді.

3. Жартылай паритетті зоонимдер – бұл тура мағынасында ұқсас, образды семантикасында жартылай ұқсас, бірақ салғастырып отырған екі тілдегі образды компоненттер саны жағынан ерекшеленетін зоонимдер. Бұл жағдайда бір тілдегі зооним басқа тілдегі баламасына қарағанда өзінің образдық компоненттері жағынан басымырақ болып келеді. Мысалы, араб тіліндегі *тасбақа* (سلحفاة) зоонимі қазақ тіліндегі эквивалентімен тура мағынасында сәйкес келеді, бірақ ауыспалы мағынада саны жағынан айырмашылығы бар. Араб тіліндегі *سلحفاة* зоонимі адамды сипаттауда екі теңеулік орамда қолданылады: أبلد من السلحفاة – عن مثل السلحفاة – عن الشخص بطيء الحركة؛ الشخص المتلبد

Қазақ тілінде осы *тасбақа* зоонимі бір ғана метафоралық мағынада қолданылады: «*Тасбақаша қимылдау*» – қимылы, жүрісі баяу адам. Бұл мағына араб тілінде де кездеседі.

Осы сияқты араб тіліндегі *маймыл* (قرد) 4 ауыспалы мағынада қолданылады.

- 1) أزني من قرد – عن الشخص معتاد الزني؛ 2) أعيث من قرد – عن الشخص العايب؛ 3) أحكى من قرد – عن الشخص الذي يحاكي كل ما يراه؛ 4) مثل القرد – أ) عن الشخص قبيح المنظر؛ ب) عن الشخص دائم الحركة.

Қазақ тілінде *маймыл* зоонимі бір ғана теңеулік орамда қолданылады: Маймылдай – ұсқынсыз адам (халық). Бұл теңеу қазақ әдебиетінде кездеспейді, тек ауызекі тілде қолданылады.

4. Паритетті емес зоонимдер – бұл тура мағынасында сәйкес, бірақ зооморфтық теңеудің мазмұны мен саны жағынан өзгеше болып келетін зоонимдер. Мысалы, араб

тіліндегі *сиыр* (بقرة) зоонимі араб лингвомәдени ортасында екі мағынада қолданылады:

- 1) مثل البقرة – عن الشخص البدين، قبيح القوام (عادة المرأة) (شعب). 2) يأكل مثل البقرة – عن الشخص نهم الأكل، الذي يأكل كميات كبيرة.

Қазақ тілінде «*Сиыр*» зоонимі тек бір ғана мағынада кездеседі және араб тіліндегі зоонимінен өзгеше. *Сиыр мінез* – сүйкімсіз қылықты адам.

Араб лингвомәдени қауымында *жұл* (تؤيه) зоонимі адамды сипаттайтын 4 түрлі теңеуде қолданылады.

- 1) أحقد من الجمال – عن الشخص الحقود. 2) مثل الجمال يولي على صاحبه – عن الشخص الذي يسئ إلى صديقه بعد طول العشرة ودوام الألفة. 3) مثل جمال الطاحونة – حول الشخص الذي يشقى ويتعب ولا ينال نتيجة مجهوده. 4) هاج مثل الجمال – عن الشخص الذي يثور فجأة.

Ал осы «*түйе*» зоонимі қазақ тілінде екі ауыспалы мағынада ғана кездеседі: «*түйедей зор*» – денесі үлкен адам; түйеше маңкию – бір нәрсеге түсінбей, аңқайып қарау. Бұл образдар араб тілінде қолданылмайды. Осы жерде айта кететін бір қызық жайт, араб тіліндегі «*түйе*» зоонимінің образды мағыналарының көптігі араб мәдениетінде бұл жануарға үлкен мән берілгендігінде. Осыған байланысты түйенің «*шөл даланың кемесі*» (سفينة الصحراء) деген араб тіліндегі метафоралық атау пайда болған.

5. Нөлдiк зоонимдер – бұл салғастырылып отырған екі тілдің біреуінде ғана кездесетін зоонимдер. Мысалы, *хамелеон* зоонимі тек араб тілінде ғана кездеседі, ал қазақ лингвомәдени социумында кездеспейді. Өйткені хамелеон қазақ даласында өмір сүрмейді, сондықтан бұл зооним қазақ тілінде қолданылмайды. Араб тілінде *хамелеон* (حرباء) зоонимі екі жүзді адамды сипаттағанда қолданылады.

مثل الحرباء – عن الشخص المتقلب في سلوكه حسب كل موقف

Араб және қазақ лингвомәдениеттеріндегі зоонимдерді теңеу құрамында қолданған кездегі ұқсастықтары мен ерекшеліктерін айқын көрсету үшін төмендегідей кесте қолданылады.

Біздің мақаламызда 20 жануар атауынан құралған зоонимдік теңеулерге талдау жасалды. Олар, негізінен, араб әдебиетінен, атап айтсақ, «Жануарлар» (араб тілінде), «Араб әдебиетіндегі жануарлар» (араб тілінде) [9], «Халық мақал-

мәтелдеріндегі жануарлар» (араб тілінде) кітаптарынан алынды [8]. Араб тіліндегі зоонимдердің образды мағыналарын салғастыру үшін қазақ тіліндегі Т. Қоңыровтың «Тенеулер сөздігі» [3], І. Кеңесбаевтың «Фразеологиялық сөздігі» қолданылды [1]. Ескере кететін бір жайт, тізімдікке кейбір ауызекі тілде қолданылатын, бірақ сөздіктерде кездеспейтін теңеулер де енгізілді.

Араб және қазақ тілдеріндегі зоонимдерді зооморфтық теңеулер құрамында қолданған кездегі ұқсастықтары мен ерекшеліктерін

айқын көрсету үшін арнайы кесте жасалды. Кесте алты бағанадан тұрады. Бірінші (солдан оңға қарай) бағанада реттік саны, екінші және үшінші бағаналарда араб тіліндегі зоонимдер мен араб әдебиетіндегі зооморфтық теңеулер, кейбір жерлерде араб әдебиетінде кездеспейтін, бірақ халық арасында кең таралған теңеулер бар, олар (شعب) халықтық деп белгіленген. Төртінші және бесінші бағаналарда қазақ тіліндегі зоонимдер мен зоонимдік теңеулер, алтыншы бағанада сәйкестік деңгейі берілген.

Сәйкестік деңгейі	Қазақ тіліндегі теңеу	Қазақ тіліндегі зооним	Араб тіліндегі теңеу	Араб тіліндегі зооним	№
Жартылай паритетті	1) Қоян жүрек – қорқақ, ынжық адам; 2) Қояндай секектеу – секіріп жүру;	Қоян	أرنب (1) أقطف من أرنب – عن الشخص النهم، كثير الأكل. (2) مثل الأرنب – عن الشخص الضعيف، كثير الخوف. (3) مثل الأرنبة – عن المرأة كثيرة الإنجاب.	أرنب	1
Жартылай паритетті	1) Арыстандай айбатты-айбарлы адам; 2) Арыстандай жүректі – батыр, күшті, адам;	Арыстан	أسد (1) أبخر من أسد – عن الشخص الذي رائحة فمه كريهة (2) أجراً من الأسد – عن الشخص الجريء (3) أكرم من الأسد – عن الشخص الكريم. (4) شجاع مثل الأسد – عن الشخص الشجاع.	أسد	2
Паритетті емес	Сиыр мінез – сүйкімсіз қылықты адам	Сиыр	بقرة (1) مثل البقرة – عن الشخص البدين، قبيح القوام (عادة المرأة) (شعب). (2) يأكل مثل البقرة – عن الشخص نهم الأكل، الذي يأكل كميات كبيرة.	بقرة	3
Мәні бірдей паритетті	Бұлбұлдай тәтті үн – даусы әдемі, әуезді адам;	Бұлбұл	بلبل صوت مثل البلبل – عن الشخص حسن الصوت	بلبل	4
Нөлдік		Қолтырауын	تمساح (1) أظلم من تمساح – عن الشخص الذي يفابل الحسنة بالسينة. (2) يبكي مثل التماسيح – عن الشخص الذي يبكي رياء الناس للتذلل وفي قلبه نوايا سيئة	تمساح	5
Жартылай паритетті	1) Жыландай жек көру – қатты жек көру; 2) Жыландай арбау – алдау, арбау, сикырлау	Жылан	ثعبان، حية (1) أروى من حية – عن الشخص الذي لا يعطش. (2) أسمع من حية – عن الشخص قوي السمع. (3) أبصر من الحية – عن الشخص حاد البصر. (4) أظلم من أفعى – عن الشخص الظالم الذي يتعدى على حقوق الآخرين (5) أعدى من حية – عن الشخص شديد العدا.	ثعبان، حية	6

			6) أعمر من حية – عن الشخص طويل العمر 7) مثل الثعبان – (أ) عن الشخص الشرير الذي لا خير منه؛ (ب) عن الشخص الداهي في الأمور، صاحب الخبرة.		
Жартылай паритетті	1) Түлкідей қу – қу, айлакер адам; 2) Түлкідей епті – епті адам	Түлкі	ثعلب 1) أخيل من الثعلب – عن الشخص الخيلاء، المزهو بنفسه 2) أروغ من الثعلب – عن الشخص المراوغ والمخادع. 3) مكار مثل الثعلب – عن الشخص الماكر.	ثعلب	7
Жартылай паритетті	1) Өгіздей өңкейген – денесі үлкен, еңгезердей адам; 2) Өгіздей өкірді – қатты айқайлап дауыс шығару	Өгіз	ثور 1) أبلد من ثور – عن الشخص عديم المبالاة، الذي لا يهتم إلا بنفسه 2) ثائر مثل الثور – عن الشخص الثائر 3) مثل الثور – عن الشخص ضخم البنيان والقوي (شعب).	ثور	8
	Есектей ақымақ – ақымақ адам; (халық) Есектен де жуас – жуас адам	Есек	-	حمام	9
Паритетті емес	1)Түйедей зор – денесі үлкен адам 2)Түйеше маңқио – бір нәрсеге түсінбей, аңқайып қарау	Түйе	جمل 1) أحقد من الجمل – عن الشخص الحقود 2) مثل الجمل يولي على صاحبه – عن الشخص الذي يسي إلى صديقه بعد طول العشرة ودوام الألفة. 3) مثل جمل الطاحونة – حول الشخص الذي يشقى ويتعب ولا ينال نتيجة مجهوده. 4) هاج مثل الجمل – عن الشخص الذي يثور فجأة.	جمل	10
Нөлдік		Хамелеон	حرباء مثل الحرباء – عن الشخص المتقلب في سلوكه حسب كل موقف	حرباء	11
Жартылай паритетті	1) Қойдан қоныр – момын, жуас адам 2) қойдай меңірею – ақымақ, топас адам;	Қой	خروف 1) عنيد مثل الخروف – عن الشخص العنيد، الذي يصمم على رأيه رغم كونه على خطأ 2) مثل الخروف – (أ) حول الشخص الأحمق (أحمق من خروف). (ب) الشخص ذو الشعر المتجدد. (ج) الشخص الضعيف المستسلم لأمره	خروف	12
Жартылай паритетті	1) Қасқыр жүректі – беті ештеңеден қайтпайтын батыл, қайсар адам 2) Қасқырдай өжет – алғыр, өжет адам 3) Қасқырдай мейірімі жоқ – мейірімсіз, қайырымсыз адам 4) Аш қасқырдай – мейлінше аранын ашу, қомағайлану	Қасқыр	ذئب 1) أجوع من ذئب – عن الشخص دائم الجوع. 2) احذر من ذئب – عن الشخص شديد الحذر. 3) أحول من ذئب – عن الشخص المحتال 4) أخبث من ذئب – عن الشخص الخبيث 5) اخدع من ذئب – عن الشخص المخادع 6) أخون من ذئب – عن الشخص الخائن الذي لا يؤتمن على شيء 7) أشم من ذئب – عن الشخص ذو حاسة شم قوية. 8) أعدى من ذئب – عن الشخص شديد العداء.	ذئب	13

			9) أهدر من ذئب – عن الشخص الغادر. 10) أكسب من ذئب – عن الشخص دائم البحث عن مصدر رزقه. 11) ينام مثل الذئب – عن الشخص خفيف النوم لأذره.		
Жартылай паритетті	Тасбақаша қимылдау – қимылы, жүрісі баяу адам	Тасбақа	سلحفاة 1) أبلد من السلحفاة – عن الشخص المتلبد. 2) مثل السلحفاة – عن الشخص بطئ الحركة.	سلحفاة	14
Паритетті емес	1) Сұңқардай саңқылдау – саңқылдап сөйлеу 2) Ақ сұңқардай сұлу – сұлу, әдемі адам	Сұңқар	صقر 1) أبخر من الصقر – عن الشخص الذي رائحة فمه كريهة. 2) أبصر من الصقر – عن الشخص حاد البصر. 3) مثل الصقر – عن الشخص الشجاع الذي يهابه الناس.	صقر	15
Әртүрлі мәнді паритетті	Ешкідей секендеу – ұшқалақ адам	Ешкі	عنزة مثل العنزة – عن الرجل ضعيف الشخصية	عنزة	16
Паритетті емес	Қарғадай барқылдау – қатты, дөрекі дауыспен сөйлеу	Қарға	غراب 1) أبصر من غراب – عن الشخص حاد البصر. 2) أبكر من غراب – عن الشخص الذي يصحوا دائما مبكرا. 3) أهدر من غراب – عن الشخص شديد الحذر. 4) أخيل من غراب – عن الشخص الذي يخطأ في مشيئه. 5) أشد سوادا من الغراب – عن الشخص شديد السواد 6) مثل الغراب الأعمى – عن الشخص الذي لا يوجد به الزمان إلا قليلا. 7) مثل غراب البين – عن الشخص نذير النوم.	غراب	17
Жартылай паритетті	Бәйгі атындай арқырау – қимылы жылдам адам	Жылқы	فرس 1) أبصر من الفرس – عن الشخص قوي البصر 2) عيون مثل عيون الفرس – عن الشخص ذو العينين الكبيرتين. 3) مثل الفرس – عن الشخص القوي، شديد العزم. 4) مثل الفرس – عن المرأة ممشوقة القوام (شعب). 5) يجري مثل الحصان – عن الشخص سريع العدو (شعب)	فرس	18
Жартылай паритетті	Маймылдай – ұсқынсыз адам (халық)	Маймыл	قرد 1) أزنى من قرد – عن الشخص معتاد الزنى 2) أعبث من قرد – عن الشخص العابث 3) أحكى من قرد – عن الشخص الذي يحاكي كل ما يراه. 4) مثل القرد – أ) عن الشخص قبيح المنظر؛ ب) عن الشخص دائم الحركة.	قرد	19
Паритетті емес	1) Иттің етінен жек көру – қатты жек көру	Ит	كلب 1) أبخل من الكلب – عن الشخص البخيل 2) أجوع من الكلب – عن الشخص شديد	كلب	20

	2) Ит өмір – қорлықпен өткен өмір 3) Иттей болды – қор болды, маскара болды		الجوع 3) أشكر من الكلب – عن الشخص دائم الشكر 4) ألح من كلب – عن الشخص كثير الإلحاح 5) أولغ من الكلب – عن الشخص الذي يتدخل في كل أمر لا يعنيه. 6) مثل الكلب – أ) عن الشخص الدليل؛ ب) عن الشخص النجس؛ ج) عن الشخص الذي لا مأوى له؛ د) عن الشخص كثير الشتم للناس؛ هـ) عن الشخص الذي مهما فعلت من أجله فإن موقفه لا يتغير منك، ناكر الجميل؛ و) عن الشخص الخنوع الذي يطيع ويذعن للآخرين دون قيد أو شرط 7) معمر مثل الكلب – عن الشخص كبير السن كثير الاحتيال، الذي رغم جرائمه الكثيرة لم يمت		
--	--	--	---	--	--

Ұсынылған кесте төмендегідей жайттарды анықтайды:

1. Араб және қазақ лингвомәдениеттерінде сөз мағынасының ауыспалы компоненті сөз семантикасының маңызды элементі болып табылады. Зоонимдердегі образды компонент адам санасында, бір жағынан, объектінің сезімдік образын, екінші жағынан, осы объектілер туралы түсініктерін байланыстыруға ықпал етеді.

2. Зерттеу жұмысы араб және қазақ тілдеріндегі зоонимдердің ауыспалы мағына жүйесінде ортақ ұқсастықтармен қатар, ерекшеліктерінің де бар екенін көрсетеді. Ұқсастықтары экстралингвистикалық фактормен, әсіресе мәдениеттердің өзара әрекеттестігімен байланысты. Араб елдері мен Орта Азия елдерінің арасындағы мәдени және саяси байланыстардың ежелден орнағандығы бәріне мәлім. Зерттеу барысында байқалған ерекшелік, біздің ойымызша, климаттық және табиғи жағдайға байланысты. Жануарлар әлемі табиғатпен және климатпен тығыз байланысты. Араб шөл даласында кездесетін жануарлар қазақ даласында кездеспейді.

3. Сонымен, араб тіліндегі зоонимдердің ауыспалы мағыналары қазақ тілімен салыс-

тырғанда көбірек. Яғни, араб тілінде адамды жануар атауымен теңеу көбірек қолданылады. Бұдан араб халқының жануарларға үлкен мән беріп, оларға әртүрлі сипаттайтынын байқауға болады. Араб поэзиясының жануарлар образына толы болғандығы да сондықтан болар.

4. Мақалада жасалған талдау нәтижесі көрсеткендей, әрбір тілдің ауыспалы мағына жүйесінің өзіне тән, басқа тілде кездеспейтін ерекшелігі бар. Образды сөз қолдану мәдениет-аралық коммуникацияда, аудармада үлкен рөл атқарады. Образды сөз қолдану аудармашыға сөздің алғашқы семантикасын түсінуге, оның семантикалық құрылымын, елтанулық және мәдени фонын түсінуге көмектеседі.

5. Сол себепті зоонимдік теңеулер мен зоонимдік теңеулердің толық сипаттамасын және олардың этимологиясын анықтайтын, ауыспалы мағынасының тарихын зерттейтін арабша-қазақша (немесе қазақша-арабша) сөздік құрастыру мақсатты және пайдалы болып табылады. Бұндай сөздікте зоонимдердің араб және қазақ ұлттық өзіндік ерекшеліктерін, екі тілдегі ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көрсетуге болады. Біз ұсынған кесте келешекте арабша-қазақша (немесе қазақша-арабша) зоонимдік теңеулер сөздігінің үлгісі бола алады.

Әдебиеттер

- 1 Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. – Алматы: Арыс, 2007. – 800 б.
- 2 Қоңыров Т. Теңеулер табиғаты. – Алматы: Арыс, 2005. – 512 б.
- 3 Қоңыров Т. Тұрақты теңеулер сөздігі. – Алматы: Арыс, 2007. – 480 б.

- 4 Мокиенко В.М. Словарь сравнений русского языка. – СПб.: «Норинт», 2003. – 608 с.
 5 Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж, 1985. – 170 с.
1. الجاحظ أبو عثمان عمرو. الحيوان / تحقيق: محمد باسل عيون السود، 4 مجلدات. - بيروت، 2003.
  2. علي الجارم، مصطفى أمين: البلاغة الواضحة (البيان. المعاني. البديع). - القاهرة: دار المعارف، 2010.
  3. عباد موسى العوامي. الحيوانات في الأمثال الشعبية. - سلسلة كتاب الشعب. العدد 104. طرابلس، 1986.
  4. شاكر هادي شكر. الحيوان في الأدب العربي في 3 أجزاء. - بيروت، 1985.

References

- 1 Kenesbaev I. Frazeologialyk sozdik. – Almaty, 2007. – 800.
  - 2 Konyrov T. Teneuler tabigaty. – Almaty, 2005. – 512.
  - 3 Konyrov T. Turakty teneuler sozdigi. – Almaty, 2007. – 480.
  - 4 Mokienko V.M. Slovar sravnenii russkogo yazyka. – SPb, 2003. – 608.
  - 5 Sternin I.A. Leksicheskoe znachenie slova v rechi. – Voronezh, 1985. – 170.
1. الجاحظ أبو عثمان عمرو. الحيوان / تحقيق: محمد باسل عيون السود، 4 مجلدات. - بيروت، 2003.
  2. علي الجارم، مصطفى أمين: البلاغة الواضحة (البيان. المعاني. البديع). - القاهرة: دار المعارف، 2010.
  3. عباد موسى العوامي. الحيوانات في الأمثال الشعبية. - سلسلة كتاب الشعب. العدد 104. طرابلس، 1986.
  4. شاكر هادي شكر. الحيوان في الأدب العربي في 3 أجزاء. - بيروت، 1985.